

Poviest Međimurja

Napisao

dr. Rudolf Horvat

sveučilištni profesor u Zagrebu

Izdalo

prosvjetno-poviestno društvo

„Hrvatski Rodoljub”

Zagreb 1944.

Izprvice su Varaždinci držali, da treba sabrati oveću vojsku, s kojom će prodrijeti u Međimurje. To je mnijenje promijenjeno 12. studenoga, kada su u Varaždin dobjegli hrvatski rodoljubi iz Nedelišća, koji su javili o nasiljima, što ih Mađžari izvođe u njihovu trgovištu. Varaždinci su odlučili, da će ubrzati izvedbu svoje namjere, pa makar i s omanjom silom. Oni će se u prvi čas zadovoljiti oslobođenjem Nedelišća i zauzećem Čakovca, glavnog mjesta u Međimurju.

Sutradan (13. studenoga) održana je u Varaždinu na trgu pred gradskom vječnicom velika skupština, na kojoj su vatrene govore s balkona rekli major Ivan Tomašević i gradonačelnik dr. Pero Magdić. Tu je stvoren zaključak, da će se još istoga dana u 10 sati na večer provaliti preko dravskoga mosta u Međimurje. Odmah je sastavljena đaćka legija, koju će voditi konjanički major Mihajlo Georgijević; istodobno je građansku satniju sastavio gradonačelnik Magdić, koji se kao obični borac stavio pod zapovjedništvo satnika Sertića.

Poslije podne su svi dobrovoljci dobili oružje i municiju, a na večer su zajedno s domobranskim bataljunom i s Međimurskom satnijom krenuli prema mostu na Dravi. Ovdje je ta hrvatska vojska prešla u Međimurje. Sertić je glavnu snagu vodio cestom prema Čakovcu, kamo je i Georgijević imao doći preko Kuršanečkoga luga, dok će Glogovec napredovati prema svome rodnom selu Macincu.

Glavna je hrvatska četa doprla do Nedelišća, gdje je oslobodila one Hrvate, koje su u njihovim kućama blokirali mađžarski oružnici. Međutim su Mađžari sabrali znatnu vojsku za obranu Čakovca. Ta je vojska prije podne 14. studenoga pošla prema Nedelišću, gdje je došla u sukob s Hrvatima. Kako je Mađžara bilo mnogo više, morala se hrvatska vojska uz osjetljive gubitke povući iz Međimurja. Ipak je i ta borba podigla borbeni duh međimurskih Hrvata, koji su uvidjeli, da su njihova braća iz Hrvatske pripravna i na krvave žrtve za oslobođenje Međimurja.

USPJELO OSLOBOĐENJE MEĐIMURJA 24. PROSINCA 1918.

U Zagrebu se nalazio srbijanski pukovnik Milan Pribičević kao vođa »srbske misije«. Njega je dr. Ivan Novak zamolio, neka kod vrhovnoga zapovjedništva srbijanske vojske izradi zaposjednuće Međimurja. Pribičević je to odklonio, jer je znao, da je vojvoda Mišić jošte 10. studenoga 1918. izjavio podpukovniku Dragutinu Perku, da je vrhovno zapovjedništvo srbijanske vojske sklo-

pilo s Madžarima primirje, kojim je rieka Drava od austrijske granice do Barča označena kao t. zv. »demarkaciona linija«, koju ne će prekoračiti srbijanska vojska.

Novak je uvidio, da Međimurje može zaposjesti samo hrvatska vojska, koju će onamo poslati »Narodno vieće«. Zato se Novak obratio na satnika Josipa Špoljara, koji je na kadetskoj školi u Karlovcu predavao taktiku i vojni zemljopis. Tada je naime Špoljar bio poznat kao rodoljuban častnik, koji je u Karlovcu prigodom prevrata (u noći od 28. na 29. listopada 1918.) organizirao »Karlovačku pukovnicu narodne vojske«. Ta je pukovnija bila sastavljena od častnika, podčastnika i vojnika 96. pukovnije zajedničke vojske i 26. domobranske pukovnije.

Podpukovnik Slavko Kvaternik, koji je bio glavar glavnoga stožera vojske »Narodnog vieća«, dobro je poznao organizacione sposobnosti satnika Josipa Špoljara. Zato je izradio, da je »Narodno vieće« imenovalo Špoljara majorom, pa da ga je pozvalo u Zagreb, gdje je postao zamjenikom Slavka Kvaternika. Špoljar je naskoro u Karlovcu pripremio odred vojske, koja će poći u Varaždin s namjerom, da oslobodi Međimurje. Taj su odred činile 3.000 vojnika, koji su većinom bili rodom iz Korduna i Banovine (između rieka Une i Kupe). Zapovjednikom toga odreda postade major Mirko Pogledić.

Međutim je većina članova »Narodnog vieća« u Zagrebu 24. studenoga 1918. zaključila, da će provesti državnu zajednicu Hrvatske s kraljevinom Srbijom. To je zaista 1. prosinca 1918. i provedeno u Beogradu, kamo je pošlo izaslanstvo »Narodnog vieća«, ne pitajući hrvatski narod, da li je sporazuman s takvim sudbonosnim činom. Radi toga je 5. prosinca došlo do krvoprolića na Jelačićevu trgu u Zagrebu, gdje se pobuniše rodoljubni vojnici 25. domobranske i 53. pukovnije zajedničke vojske.

Da nije bilo tih događaja, došlo bi do vojnoga pohoda u Međimurje već 10. prosinca 1918. Tako je stvar bila odgođena za dva tjedna. Major Špoljar je zamolio podpukovnika Slavka Kvaternika, da on preuzme vodstvo hrvatske vojske, koja će Međimurje osloboditi izpod mađarske vlasti.

Jezgru ove oslobodilačke vojske činit će 2 karlovačka bataljuna, koje će pod zapovjedništvom majora Mirka Pogledića voditi Josip Špoljar i Tartaglia. Iz Karlovca su u borbu pošli također pitomci kadetske škole, kojima se priključiše hrvatski sveučilištarci. Ovu su četvu vodili satnik Šega, satnik Izer i nadporučnik Krpan. U Zagrebu je odvijetnik dr. Lav Mazzura organizirao »Dobrovoljačku sokolsku legiju« pod vodstvom fregatnoga poručnika Roberta Antića. Toj se legiji priključilo 129 hrvatskih mornara pod vodstvom Ivana Tkalčevića. U Varaždinu je satnik Stjepan Sertić

pojačao domobrance, koji su činili »Varaždinski bataljun«. Ondje se pomnožio i broj »Medimurskih dobrovoljaca« pod vodstvom nadporučnika Franje Glogovca. Liepo se ponio rodoljubni satnik Radoslav Rački, zapovjednik mjesta u Novoj Gradiški. On je tamo sastavio »Novogradiški bataljun«, koji je brojio 750 vojnika, pa je 20. prosinca 1918. krenuo u borbu za oslobođenje Medimurja. Od vojnika bivše 10. husarske domobranske pukovnije u Varaždinu sastavljena su 2 konjanička eskadrona pod zapovjedništvom majora Mihajla Georgijevića i satnika Matije Čanića. Oslobodilačkoj se vojsci priključio topnički satnici Radl i Oberritter, koji su vodili 2 bitnice (baterije) poljskoga i 2 bitnice teškoga topništva. Major Ivo Henneberg sastavio je »Sisački bataljun«, a satnici Rakuša i Dekleva organizirao 2 satnije Slovenaca. U svemu je Kvaternikova vojska za oslobođenje Medimurja brojila 7 bataljuna pješaka, 24 topa, 52 strojnice (mitraljeze), 2 eskadrona konjanika i nekoliko pomoćnih četa (sanitetski odjel, podvoz, telegrafska četa, 1 oklopni samovoz i 11 kamiona).

Glavni stožer, koji su činili podpukovnik Kvaternik, major Broz i satnik Lovreković, smjestio se u Varaždinu. Tamo je već od 6. prosinca 1918. boravio podpukovnik Dragutin Perko, koga je »Narodno vijeće« imenovalo zapovjednikom mjesta. Perko je dobio zadaću, da pripremi sve, što je potrebno za uspješnu provalu u Medimurje. U tome ga pomagahu: gradonačelnik dr. Pero Magdić, umirovljeni pukovnik Ivan Kolak, rodoljubni Franjevac o. Kapistran Geci, podpukovnik Lav pl. Spišić, odvjetnik dr. Hinko Krizman, dr. Ivan Novak, Stjepan Sertić, Franjo Glogovec i još neki građani varaždinski.

Kada su sve priprave bile dovršene, odredio je podpukovnik Kvaternik, da se u ime božje uđe u Medimurje 24. prosinca 1918. u 6 sati u jutro. Cijela je hrvatska vojska podijeljena u 3 čete, jer će se istodobno s 3 strane ući u Medimurje. Glavna četa, kojom će zapovijedati podpukovnik Perko, prijeći će Dravu kod Varaždina, te će napredovati preko Nedelišća prema Čakovcu. Druga četa pod zapovjedništvom majora Pogledića prijeći će Dravu kod Hrzenice (sjeverno od Ludbrega), odakle će kretati preko Preloga, Dolnjega Kraljevca i Goričana do Letenja, gdje je na Muri most, kojim u Medimurje vodi državna cesta iz Budimpešte. Treća četa, koju će voditi major Henneberg i satnik Jurišić, provalit će u Medimurje iz Štajerske.

Madžarskim četama u Medimurju zapovijedahu pukovnik Kühn i major Györy. Jezgra njihove vojske bijaše u Čakovcu, a pojedine čete na vojnički važnijim točkama u Medimurju. Čim je hrvatska vojska provalila u Medimurje, odmah su madžarske čete počele uzmicati prema reci Muri kod Letenja, Kotoribe i Murskoga Sre-

dišća. Na odpor je pomišljao jedino major Györy, koji je zapoviedao vojskom u Čakovcu. Ipak je i on klonuo, kad je podpukovnik Perko s glavninom hrvatske vojske dopro u Nedelišće, a njegova predhodnica do Facarnice između Nedelišća i Čakovca. Györy se s mađarskom vojskom nalazio blizu čakovečkoga kolodvora, kad je k njemu prišao konjanički major Georgijević, koji ga je po nalogu podpukovnika Perka pozvao na predaju. Doznajući, da se Čakovcu primiče s istočne strane satnik Sertić s Varaždinskim bataljunom, pa da je u Svetu Helenu (sjeverno od Čakovca) prispio major Henneberg sa Sisačkim bataljunom, uvidio je Györy, da bi sigurno nastradao, ako bi se upustio u borbu. Zato je Györy u 10 sati i 30 časa prije podne izjavio, da odustaje od borbe. Uslied njegove kapitulacije ušao je podpukovnik Perko s hrvatskom vojskom u Čakovec bez ikakve zapreke.

Istodobno je major Pogledić s Karlovčanima sjajno izpunio svoj zadatak. Njemu je prielaz preko Drave kod Hrženice omogućio Ivan Miškulin, rodoljubni župnik iz Bartolovca. Kako naime kod Hrženice nije bilo ni mosta ni čestitog prievoznog broda, pozvao je Miškulin u svoj župni dvor nekoliko ribara i mlinara iz najbliže okolice. Ovima je podpukovnik Perko 23. prosinca razložio potrebu čamaca i splavi, kojima će se moći hrvatska vojska prevesti preko Drave. I zaista je tečajem noći dopremljeno niz vodu do Hrženice oko 20 većih čamaca. Bivši pak narednik Marković dao je kod Hrženice sastaviti nekoliko velikih splavi, koje su preko Drave prevažale topove, konje i kola. U tom je poslu pomagalo oko 30 rodoljubnih seljaka.

Prešavši preko Drave zaposjeo je Pogledić trgovište Prelog. Odavle su njegove čete zauzele Doljni Kraljevec i Goričan, odakle je njegovo konjaničтво doprlo do mosta na Muri kod Letenja, gdje je Pogledić kasnije postavio 4 strojnice. Istodobno je satnik Erminij Jurišić zaposjeo most kod Murskoga Središća, te skele kod Križovca i kod Sv. Martina na Muri. Ostale je skele na Muri zaposjeo satnik Čanić sa svojim konjaničtvom.

Oko 11 sati prije podne bijaše u hrvatskim rukama cijelo Međimurje osim najiztočnijeg diela oko Kotoribe. Tada je upravo u Čakovec dojurio brzovlak, koji iz Pragerskoga vodi preko Kaniže u Budimpeštu. Podpukovnik Perko dade taj vlak izprazniti, pa u nj smjestiti satnika Sertića s 8 strojnicama i s polovicom Varaždinskog bataljuna. Sertić se vlakom odvezao do Kotoribe, gdje je zaposjeo željeznički most preko Mure, te skele kod Kakanja i Kotoribe. Sve je to izvršio do 1 sat iza podneva.

Hrvatski su vojnici bili veoma veseli, što su eto u kratkom roku od 7 sati zaposjeli cijelo Međimurje. Kotarski je predstojnik Gyömörey u Čakovcu, — kao najviši državni činovnik u Međimurju,

— doduše podpukovniku Perku predao svoju izvršnu vlast, ali je to učinio uz oštar prosvjed. On je otvoreno izjavio, da je provala hrvatske vojske u Međimurje protuzakonita. Gyömöreý je taj svoj prosvjed ponovio i nešto kasnije, kad je iz Varaždina u Čakovec prispio podpukovnik Slavko Kvaternik. Njemu je rekao, da ne priznaje zaposjednuće Međimurja po hrvatskim četama, jer da je time surovo prekršen ugovor o primirju između Entente i Mađarske.

Sutradan — na sam Božić 25. prosinca 1918. — stiže u Čakovec iz Budimpešte neki kapetan kao »parlamentar mađarske vlade«. On je u ime svoje vlade zatražio od podpukovnika Kvaternika razjašnjenje, čijom li je dozvolom i na temelju kakvoga prava provalio u Međimurje? Uz to je pitao, da li su kod zaposjednuća Međimurja sudjelovale također »srbijske čete«? Kapetana nije zadovoljio Kvaternikov odgovor; zato se uz prosvjed zaputio natrag u Budimpeštu.

PRVE HRVATSKE POLITIČKE SKUPŠTINE U MEĐIMURJU

U Čakovcu je na Badnjak god. 1918. poslije podne održana prva hrvatska javna skupština. Na tu je skupštinu pohriilo toliko ljudi iz Čakovca i međimurskih sela, da nisu mogli stati ni u koju dvoranu; zato je skupština održana u dvorištu građanske škole. Skupštinu je otvorio dr. Ivan Novak, iza koga su govorili i drugi članovi »Narodnog vieća«. Svi su govornici izrazili veliku svoju radost, što je Međimurje napokon oslobođeno. Iza toga se narod svrstao u povorku, koja je prošla Čakovcem do zgrade kotarske oblasti, gdje se razišla. Putem su Međimurci veselo opažali, kako se izmijenilo vanjsko lice Čakovca, jer je naglo nestalo mađarskih nadpisa na kućama u Čakovcu. Istodobno su skupštinari doznali, da se većina narodnih zlotvora već nalazi u zatvorima.

Veselo je narod u Čakovcu pošao na polnoćku, koju je u velikoj franjevačkoj crkvi, sv. Nikole služio o. Robert Rozman. Tom je prigodom narodu protumačena sreća, koju mu donša ovogodišnji Božić. Zato su iz punoga srca odpjevane krasne božićne pjesme. Isto se zbilo i sutradan, kad je kod jutarnje sv. mise u 8 sati odslužen i »Te Deum«. Toj sv. misi prisustvovahu svi časnici s vojnicima. Božićne je pjesme svirala vojna glasba, a na koncu je odpjevana i hrvatska himna »Liepa naša domovina«. Poput Čakovca proslaviše oslobođenje Međimurja također ostala mjesta. Svuda je odslužen »Te Deum«, pa je hrvatski narod ugodno i radostno proveo božićne blagdane.

Međimursko je »Narodno vieće« zaključilo, da će u Čakovcu 9. siječnja 1919. prirediti veliku narodnu skupštinu. Prije toga su

održane pučke skupštine u raznim međimurskim mjestima, gdje su većinom govorili svećenici. Tako su 29. prosinca 1918. Andrija Fišer i dr. Stjepan Vidušić govorili u Subotici i Goričanu, Juraj Lajtman u Goričanu, dr. Blaž Purić i Andrija Fišer u Svetom Jurju u Trnju, dr. Vinko Žganec i seljak Grga Barat u Dekanovcu, a u Štrigovu župnik Možar i ljekarnik Tomislav Košak. Župnik Ivan Kuhar govorio je 31. prosinca na skupštini u Prelogu, a 1. siječnja u Cirkovljanu. Na velikoj skupštini u Podturnu govorili su domaći župnik Stjepan Murk i dr. Vinko Žganec. Pred malim dvorcem grofa Festetića u Belici održana je 5. siječnja 1919. javna skupština, na kojoj su o značenju oslobođenja Međimurja govorili dr. Vinko Žganec i domaći župnik Pavao Košak.

Iza takih priprava održana je 9. siječnja 1919. velika skupština na ogromnom trgu pred franjevačkom crkvom u Čakovcu. Tu je najprije u predvorju crkve starina Zvonimir Jurak, župnik iz Svetoga Jurja, služio svetu misu, kod koje mu asistirahu vojni svećenici: Međimurac Šafarić i prekomurski Slovenac Forjan. Kod mise, kojoj je prisustvovalo do 10.000 ljudi, pjevao je božićne pjesme četveroglasno zbor djevojaka i momaka iz Macinca. Zborom je ravnao župnik Ignacije Lipnjak, a na harmoniju je pratio Vinko Žganec. Iza »Te Deuma« oduševljeno je odpevana hrvatska himna. Poslije mise otvorio je skupštinu o. Kapistran Geci, koji je predložio za predsjednika župnika Andriju Fišera, a za bilježnike župnika Jurja Lajtmana i profesora Pavla Lesjaka. Nato su redomice govorili: dr. Ivan Novak, Vinko Žganec, seljak Stanko Štefok, Franjo Glogovec i dr. Stjepan Vidušić. Skupštinari su jednoglasno i oduševljeno primili rezoluciju, koja je glasila ovako:

»U hrvatskom je narodu u Međimurju od uvijek živjela želja, da se politički sjedini sa svojim suplemenicima iste krvi i jezika. Imperializam mađarske države, koji je nasilnom mađjarizacijom htio od raznih naroda bivše države Ugarske stvoriti jedinstveni i jednojezični mađarski narod, — kao što nije uspio kod ostalih nemadžarskih naroda, — tako nije uspio niti kod međimurskih Hrvata. Uzprkos najvećeg nasilja i najžešće mađjarizacije ipak je hrvatski narod u Međimurju usčuvao svoj jezik i živu želju za oslobođenje izpod tuđinskog jarma. Kad je pobiedila ideja velikog predsjednika sjeverno-američkih država Wilsona o samoodređenju naroda, osjetili su i međimurski Hrvati, da i oni imaju pravo na slobodu i život. Mađarske su vlasti htjele još jednim posljednim udarcem u klici uništiti ovu težnju naroda za slobodom, te su mnogi sinovi našega naroda morali tu težnju platiti vlastitom krvlju. Ipak je nadošao čas oslobođenja po slavnoj vojsci sinova naše krvi i jezika. Zato danas Hrvati iz celoga Međimurja, — skupljeni na javnoj obćoj skupštini, održanoj 9. siječnja 1919. u

glavnom mjestu Čakovcu, — pred celim svijetom otvoreno, odlučno, jednostrano i samosvjestno izjavljuju: Za uvijek se odcjepljujemo od mađarske države, kojoj smo do sada pripadali samo pod utjecajem sile i protiv svoje volje.«

PRILIKE U MEĐIMURJU OD GOD. 1919. DO GOD. 1928.

Kvaternik je 25. prosinca 1918. kao zapovjednik hrvatske »narodne vojske« izdao veliki štampani proglas na Međimurce, kojima javlja, da je Međimurje od sada sastavni dio Hrvatske. Sutradan je Kvaternik odputovao u Zagreb, predavši prije toga pod-pukovniku Perku u ime »Narodnog vieća« svu vojničku i gradansku vlast u Međimurju.

Izprvice je Perko kao prvi guverner Međimurja imao težkih briga. O tomu izvješćuje on sam, da su mnogi međimurski Hrvati »žudili za osvetom«, te su počeli »osobno obračunavati s onima, za koje se znalo, da su bili saučestnici, sudionici ili začetnici prošlih mađarskih zlodjela. Zaredale su psovke, svade, tučnjave, pa i pljačke.« Prietila je pogibelj, da »se ova razuzdanost pretvori u anarhiju«. Zato je Perko odmah od posve pouzdanih ljudi dao sastaviti 10 obhodnja, koje su čuvale javni poredak. U tim su obhodnjama bili sami akademičari i pitomci kadetske škole. Njihova je glavna zadaća bila, da »makar i uporabom oružja sprieče zlostavljanje pučanstva, te onemoguće krađe i razne vrsti otkimanja, naročito pak otvorenu pljačku.« Nadzor nad obhodnjama preuzeo je major Špoljar, koga je Perko imenovao mjestnim zapovjednikom u Čakovcu. Špoljaru je na rad i pomoć pridan energični poručnik Ignjat Tolić. Njima pripada zasluga, što je u Čakovcu već za kratko vrijeme bio uzpostavljen red.

Perko se pobrinuo za hrvatsko činovništvo, koje će u Međimurju zamieniti mađarske činovnike. Kotarskim predstojnikom u Čakovcu postade dr. Radoslav Kiš, a u Prelogu pričuvni satnik Pajo Georgijević. Nadzor nad magistratom u Čakovcu povjeren je pričuvnom poručniku I. Tohru. Novo je oružništvo stavljeno pod zapovied majora Matije Čanića, zdravstvena je služba povjerena dru Josipu Lochertu iz Zagreba i dru Stjepanu Stankoviću iz Varaždina, veterinarstvo Antunu Videcu, a pošta poručniku Salopeku. Početkom god. 1919. preuzeli su škole u Međimurju hrvatski učitelji i učiteljice.

Svi su Židovi u Čakovcu bili Mađari i neprijateljski razpoloženi prema Hrvatima. Oni su po Međimurju širili glasove, da mađarska vojska stoji već na riei Muri, odakle će naskoro provaliti u Međimurje i doprieti u Čakovec. Trebalo je dakle pojačati hrvat-